

Diyarbakir Voyvodası Mustafa Ağa'nın Terekesi Üzerine Bazı Düşünceler

Özlem Başarır*

Öz

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyılda içinde bulunduğu nakit sıkıntısına çözüm bulma kaygısı, XVIII. yüzyılda mevcut sistemlerin bir kısmının yeni fonksiyonlar yüklenmesine ya da yeni oluşumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. İltizam sisteminin yaygınlaşması sürecinde -mali-idari nitelik taşıyan birimlerden biri olarak- hayata geçirilen Diyarbakir voyvodalığının idarecisi Voyvoda Mustafa Ağa'nın terekesi, hem dönem mali uygulamaları hem genel tanıklıklar hem de kişiye özgü veriler açısından oldukça dikkate değer bir örnek oluşturmaktadır. Voyvodalık uygulaması ve bir taşra yöneticisi olarak devlet aygıtında yer alan voyvodanın fonksiyonlarını açıklamayı da amaç edinen bu çalışma, temel olarak terekede kayda geçen edinimlere odaklanmıştır. Gerek 263.092,5 kuruş olarak hesap edilen hatırı sayılır serveti - %78'ini nakit parası, %11'ini alacakları, %9'unu eşya ve hayvanları ve %2'sini de emlakı oluşturuyordu- gerek iki katlı ve on yedi yaşam alanından oluşan evi ve evde kayda geçen eşya, araç-gereç ve diğer varlıklarıyla ilgili yapılan mütevazi yorumlar ise, sözü edilen genel çerçevenin tamamlayıcıları olarak alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, Diyarbakir, Tereke, Voyvoda, XVIII. yüzyıl

Bu çalışmada, 1740'lı yıllarda Diyarbakir voyvodalığı yapmış olan Mustafa Ağa'nın terekesine¹ ilişkin bazı bilgilerin verilmesi amaçlanmaktadır. Terekeye konu olan kişinin voyvoda olması nedeniyle öncelikle, merkezin nakit sorununu çözmek konusunda başvurduğu yöntemler çerçevesinde günde-

* Dr. İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü – Malatya / Türkiye
ozlembasarir@hotmail.com

me gelen voyvodalık uygulaması ile mültezim, voyvoda gibi görevlilerin devlet aygıtındaki konumları ve mali sistemdeki rollerine değinilecek, ardından terekelerin tarih çalışmalarına olası katkılarına dair kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Merkezi yönetimin *mukâta'a* (bk. Genç 2006: 57-64) adı verilen gelir kaynaklarını idare etmek konusunda geliştirdiği yöntemleri *emanet*, *iltizam* ve *malikâne* olmak üzere üç başlık altında değerlendirme olanağı vardır. Çok kısa olarak emanet, mukâta'a gelirlerinin merkezi yönetim tarafından atanan bir görevli aracılığıyla toplanması uygulamasıdır (emanet yöntemi ve devletin iltizama karşılık emanet yöntemini tercih hakkında bk. Çakır 2003: 150-51, Tabakoğlu 1985: 128). İltizam ise, vergi kaynaklarının en yüksek değerle toplanıp, merkeze iletilmesini sağlayan sistemdir. Devletin belirlediği mali ve ahlaki şartları sağlayanların talip olabileceği bu görev, bir ila üç yıl arasında değişen sürelerle -ihalenin feshini gerektirecek bir durum ortaya çıkmadığı sürece- mültezimlere verilirdi (Sahillioğlu 1962-63: 163, Çizakça 1999: 120, İnalçık 1996a: 28-29). Bilenler için tekrar niteliği taşısa da iltizam sisteminin, vergi kaynaklarının devlet görevlilerine yerinde tahsisini öngören tımar sisteminin çözülmesiyle beraber, özellikle XVII. yüzyıldan itibaren yaygınlaştığını ve bu yaygınlığın temel dürtüsünün nakit para ihtiyacı olduğunu hatırlamak gerekir. Merkezin, mukâta'aları genişletme ve iltizam sistemini yaygınlaştırma konusundaki çabalarının diğer dürtülerini ise, Osmanlı'nın doğrudan veya dolaylı olarak ilişkide olduğu ülkelerdeki politik ve ekonomik gelişmelere -özellikle askeri teknoloji ve organizasyondaki değişimler, ateşli silahların yaygınlaşması, savaş sürelerinin uzaması ve merkezi orduların etkinliklerinin artması vs.- ayak uydurma ve dahili sorunlara çözüm bulma refleksi oluşturuyordu (Osmanlı Devleti'nin değişen savaş teknolojisi ve bunun etkileri hakkında bk. Agoston 2003: 128-153). Bu refleksin mali finansmanını sağlamak konusunda geliştirilen yöntemlerden biri olan malikâne uygulamasında gelir kaynakları artık belirli kurallar çerçevesinde *kayd-ı hayat* şartıyla, yani hayat boyu olmak üzere, mültezimlerin tasarrufuna verilmeye başlanacaktı (Genç 1975: 238-39, Batmaz 1996: 48, malikâne uygulamasının açmazları hakkında bk. Cezar 1986: 33-34).

Yeni yöntemin iltizam sisteminin işletimindeki problemlere çare olabilecek alternatif bir arayışı da bünyesinde barındırdığı bir gerçektir. Zira, iltizam sisteminin giderek yaygınlaşmasıyla mültezime verilen haklar vergi kaynağının olması gerekenden daha fazla sömürülmesine yol açıyor; diğer taraftan iltizam sistemi bünyesinde hem devlet için hem de mültezim için bazı riskleri muhafaza ediyordu. Devlet riskten kaçınır hale geldikçe merkezi-likten uzaklaşma ve üzerine aldığı riskleri mültezime devretme durumuyla karşı karşıya kalıyordu. Sonuç olarak devlet, mukâta'alardan elde ettiği

geliri kendi uygulamalarıyla minimize ederken, sözedilen yeni yöntemle, elde edilen sınırlı kârı da riske giren mültezime devrediyordu (Çizakça 1999: 141). Devlet mukâta'aların işletilmesinin, yani bunların vergilerini toplama hakkının, kayd-ı hayat şartıyla deruhte edilmesinin önünü açarak, hem sürekli mültezim değişikliğinden kaynaklanan sıkıntılarından kurtuluyor hem de daha yüklü bir ödeme yapabilme olanağına sahip tek bir mültezimi muhatap olarak alıyordu.²

Diyarbekir voyvodalığını da kısaca özetlenen bu sürecin bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür. XVII. yüzyılda iltizam sisteminin yaygınlaşmasıyla beraber hazine defterdarlarının yönetiminde bulunan *havâss-ı hümayûnlar* tek tek mültezimlere verilmek yerine gelirlerin bir kısmı tek bir mukâta'a haline getirilip tek bir mültezimin idaresine bırakılmıştı. Dolayısıyla devlet, defterdarlık idaresini ve pek çok alt mültezimi aradan çıkarmak suretiyle taşra yönetiminde yeni bir mali-idari yapı oluşturmuştu (Özvar 1998, 2001: 93-115). Voyvodalık olarak adlandırılan bu birim, defterdarlık yönetimine ait bazı özellikleri koruyarak bir kısım ekonomik faaliyetler ile eyalet içinde geniş bir coğrafi alanı kapsayan mali-idari bir yapıydı. XVIII. yüzyılda ortaya konulan malikâne uygulamasına voyvodalık mukâta'asının dâhil edilmesi, bu yapının başında bulunan voyvodanın üstlendiği fonksiyonu farklılaştırmıştı. Malikâne uygulamasından önce voyvoda, mukâta'ayı iltizamla üzerine alan ve mukâta'adan kâr elde etmeyi bekleyen bir mültezimken, daha sonra İstanbul bürokrasisi içinden gelen malikâne sahipleri tarafından tespit edilmiş ve voyvodalık mukâta'asının "mahsûlât ve rüsûmâtını" toplamakla ve buraya ait yıllık vergiyi merkezî hazineye zamanında ödemekle yükümlü bir görevli haline gelmişti (Başarı 2009: 144-154).

İçinde voyvodanın da bulunduğu vergi kaynaklarını deruhte eden şahısların Osmanlı mali ve idari tarihindeki rollerine ilişkin de birkaç söz söylemek istiyoruz. İltizam sisteminin yaygınlaşarak yeni mali yöntemlerin uygulamaya konulması ve dolayısıyla ihale sürelerinin uzaması ve en sonunda da kayd-ı hayat şartıyla "daimî" bir nitelik kazanması sürecinde misyon üstlenen mültezim, alt mültezim, voyvoda vb. kişilerin daha sonra ortaya çıkacak ayan ve mütegalibe yönetici tipinin nüvelerini oluşturduğu bilinen bir gerçektir (merkez-taşra ilişkileri konusunda bk. Özkaya 1977, Nagata 1997, 1999, Çadircı 2007, Abou-el Haj 2000). Sisteme intibakları açısından iki grupta değerlendirilebilecek bu yeni yönetici tiplerinin ilkini, önceleri ayan, eşraf, vücûh-ı memleket ve kişizâde gibi unvanlarla anılan kökten varlıklı olan veya gözü peklikle bir şekilde sivrilen taşra önde gelenleri oluşturmaktaydı. İkinci grubu ise, klasik dönemde devlet çarkındaki avantajlarını rüşvet, yolsuzluk, boşalan tımar alanlarına el koymak gibi işlere tahvil ederek, elde ettikleri birikimleri -muvazzaf veya mütekaidlik

dönemlerinde- çok kârlı olan iltizam işine yöneltenler oluşturuyordu. İlk gruptakilerin başarısını kendi veya yerel olanaklarını merkezin nimetlerini de içine alacak şekilde ustaca genişletmeleri belirliyordu. Sınıflararası geçişlerin meşrulaştığı süreçte şu veya bu şekilde devlet sistemine eklemelenmeyi başararak, birkaç nesil sonra –aynı maharetteyseler- daha güçlü insanlar haline geliyorlardı.

Devletin taşradaki etkinliğinin azalmasıyla birlikte ilk gruptakiler halkla devlet arasındaki ilişkileri belirleyen konumlarını –neredeyse sürekli şekilde- sağlamlaştırmaya başlamışlardı. Yine ikinci gruptakiler özellikle alt mültezimlik veya voyvodalık gibi hizmetler konusunda muhatap arayışı içine girdiklerinde işbirliği potansiyelleri olan bu araçları bulmakta güçlük çekmiyorlardı. Bu insanları askeri, mali ve idari alanda acze düşen devletin doğrudan muhatap almaya başlamasıyla bu vakıanın resmileştiğini ve zamanla derebeyleşme eğilimleri göstererek kronik bir hal aldıklarını söylemek mümkündür.

Uzun yıllar konumlarını sürekli pekiştiren bu insanların III. Selim (1789-1807) döneminden itibaren sistemden ayıklanması konusundaki çabaların yersiz olmadığını 1808 Sened-i İttifak'daki ayanlığın irsi olması konusundaki talepler çok açık bir biçimde gösterecektir. Oldukça iyi bilinen II. Mahmut (1808-1839) dönemi merkezileşme çabalarının argümanlarından olan merkezi ordu kurulması, bakanlıklar teşkili, maaşların merkezden ödenmesi, hazinenin güçlendirilmesi ile muhtarlık teşkilatının oluşturulması gibi uygulamaları devletin bu kişilerden kurtulmak konusundaki refleksleri olarak da görmek mümkündür. Yine, 1842, 1849, 1864 yıllarında vilayet yönetimi konusunda alınan köklü değişim kararlarının bir yönünün de mali yapının merkezleştirilmesiyle ilgili olduğunu, bu amaçla vilayet yönetimine dahil edilen defterdar ile kaza yönetiminin geleneksel adli yapısının değiştirilerek adli-idari bir birim haline getirilerek mal müdürünün bu yeni yönetim biriminde etkin bir duruma getirilmeye çalışıldığını bu açıdan değerlendirmek gerekir (Tanzimat Dönemi sosyo-ekonomik gelişmeleri konusunda bk. Çadircı 1997).

Öte yandan, 1840-42 yılları arasında başarısız bir deneme olan muhassıllık uygulaması hariç tutulursa, devletin tüm çabalarına rağmen vergi kaynaklarının merkeze aktarılması konusunda –burada saymayı gereksiz gördüğümüz birçok sosyo-ekonomik ve siyasi sebebin etkisiyle- iltizama alternatif bir yöntem bulamadığını dolayısıyla yukarıda söz edilen yönetici tiplerinin şu veya bu şekilde etkinliklerini sürdürdükleri görülür. Konumuz özelinde voyvodaların Tanzimat arifesi ve sonrasında da iltizamları deruhte eden kişilerin “emanetçisi” olarak sistemdeki varlıklarını devam ettirdiklerini ekleyerek bu konulardaki değerlendirmeyi sonlandırmak istiyoruz.

Voyvodalık mukâta'asının malikâne yöntemine dâhil edildiği dönemin voyvodalarından olan Mustafa Ağa'nın terekesi bu anlamda önemlidir. Kuşkusuz hem mukâta'a sürecindeki hem de daha sonraki dönemlerde görev alan voyvodalara ait terekelerin bulunup çeşitli açılardan değerlendirmeye tabi tutulması, söz konusu kişilerin yaşam tarzları ve edimimleri konularında önemli veriler sunabilir. Bu çerçevede terekelerin tarih çalışmalarına olası katkıları konusunda da birkaç söz söylemek gereksiz sayılmaz.

Kuşkusuz tereke defterlerinin önemsenmesi gereken yönlerinden biri iktisadi ve sosyal hayatın önemli yönlerine dair yaptıkları tanıklıklardır (tereke defterleri hakkında bk. İnalçık 1996b: 188). Bu defterlerden uzun ve ayrıntılı fiyat listeleri çıkarmak, para rayiçlerini ve kıymetli madenlerin fiyatını öğrenmek, kredinin önemini ölçmek, sanat kolları, aletler ve sınai malzeme hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır (İnalçık 1996b: 199). Yine terekeler,³ ölen kişinin görevi, kardeş, eş ve çocuklarının sayısı, alacak-verecek veya hediye alışverişinde kimlerle ilişkide olduğu, merak veya zevkleri –okumaya düşkünlük, atıcılık, binicilik vs.- gibi sosyolojik ve tarihi veriler sunabilmektedirler. Kuşkusuz kişisel uğraşlar, zevkler, gayr-i menkul ve müstemilatlarının eşya ve diğer araç-gereçlerinin sayı, boyut, estetik değer ve niteliği kişinin maddi olanaklarıyla doğrudan ilgilidir. Tereke defterleri bu anlamda sosyal statü ve maddi olanaklarıyla genelden ayrılan durum ve kişilerle ilgili değerli veriler de barındırırlar. Ancak defterlerin –mücevher, altın, kürk ve nakit para gibi servet göstergesi metalar hariç tutulursa- varlıklı veya sıradan insanların gündelik yaşamda kullandıkları eşyaların hemen hemen her çeşitliliğe sahip olduklarına tanıklık yapmaları, ayrıca dikkate değerdir.

Mustafa Ağa'nın Evi

Mustafa Ağa ile ilgili yapılacak yorumların önemli dayanaklarından birini hiç kuşkusuz yaşadığı ev oluşturabilir. Hemen belirtmek gerekir ki, terekede ne evin kabataslak da olsa planını yeniden çizmemize imkân verecek net veriler ne evin komşu yapı ve alanlarla ilişkisi konusunda bir bilgi ne de inşa özelliklerini açıklayan herhangi bir mimari ayrıntı bulunmaktadır. Şer'îyye sicillerindeki genel tarifler dışında, XVIII. yüzyıla ait bir Diyarbekir evinin tipik/geleneksel veya atipik olarak tanımlanmasının ayırt edici özelliklerini bilmemizi olanaklı kılabilecek karşılaştırmalı çalışmalar da şimdilik elde değildir.⁴ Ancak tüm bu dezavantajlara rağmen gerek konutun büyüklüğü gerek oda veya bölümlerinin tahmini konum ve fonksiyonları hakkında bazı yorumlar yapılmasına olanak sağlayacak bilgiler de yok değildir. Her ne kadar bu mütevazı çalışma bir voyvodanın edimlerine odaklansa da aşağıdaki satırların mimari ayrıntılardan çok bu odaklanmayla yakından ilgili veriler olarak değerlendirilmesi gerekir.

Diyarbekir şehri Kalenderhane mahallesindeki iki katlı evin oda ve bölümlerinin tahmini konumlarına ilişkin kısaca şunları söylemek mümkündür. Terekenin tek bir konuttaki bölümleri kayıt altına aldığı kabulü ve kâtibin sıralaması esas alınarak *müteveffâ-yı merkûmun sâkin olduğu oda, büyük oda, sulu eyvân, büyük eyvân, köşk, camekân odası, karşı fevkâni oda, fevkâni uşaklar odası, kahve odası, fevkâni misafir odası, yukarı oda, çukadarlar üstündeki oda, karşısındaki oda, mühimmât-ı kilâr, müteveffâ-yı merkûmun harem menzili, haremde olan oda* olmak üzere –“çukadarlar üstündeki oda” ibaresinden çukadarların da bir odası olduğu anlamı çıkarılırsa- evin toplam on yedi yaşam alanından oluştuğuna hükmedilebilir.⁵

İslam mimarisindeki fevkani tabirinin üst katı tanımlaması –bu şekilde tanımlanan üç bölüm vardır- ve terekeyi yazan kişinin yukarı oda, çukadarlar üstündeki oda ve hemen devamında karşısındaki oda türünden tarifleri de dikkate alınır – köşk ve eyvanlardan birinin de üst katta olabileceği düşünülebilir- en az sekiz yaşam alanının üst katta olduğu farz edilebilir.

Herhangi bir konum tarifi verilmeyen müteveffâ-yı merkûmun sâkin olduğu oda, büyük oda, müteveffâ-yı merkûmun harem menzili, haremde olan oda, kiler, belki kahve odası ile yine eyvanlar ile köşk veya camekân odasından birinin de alt katta olduğu farz edilirse, dokuz yaşam alanının da alt katta yer aldığı düşünülebilir. Şu halde en az on yedi yaşam alanına sahip bu konutun tipik olduğunu düşünmek zorlama bir yorum olabileceği gibi yine uşaklar, çukadarlar gibi genellikle varlıklı veya *devletlülerle* birlikte anılan kişilerin sıradan bir ev veya ev sahibiyle bir ilişkilerinin olduğunu düşünmek pek mümkün görünmemektedir.

Kâtibin sadece konutun bölümlerini değil, büyük oranda fonksiyonlarını da tanımlaması bu konuda da bazı yorumlar yapılmasına imkân vermektedir. Yaşam alanlarının teşrif özellikleri yapılacak yorumlara önemli katkılar sağlayabileceğinden evin bölümlerini *fonksiyon tanımlaması yapılmayan alanlar* ve *fonksiyon tanımlaması yapılan alanlar* olmak üzere iki kategoride ele almayı uygun bulduk.

A- Fonksiyon Tanımlaması Yapılmayan Alanlar

1- **Büyük Oda:** Büyük odanın -burada kayda geçen iki ocak, demir maşa ve tekneden hareketle- mutfak fonksiyonu üstlenmiş olması yüksek ihtimaldir. Muhtemelen evin en geniş odası olan bu alan, günün önemli bölümünün geçirildiği oturma odası olarak da kullanılmış olabilir. Yine terekede sofa veya hayat benzeri odalara geçişi sağlayan bir bölümün olmaması büyük odanın bu fonksiyonu da yerine getirmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bu bölümün sıradan bir alan olmadığı diğer göstergesi de sekiz çift yastık, dört şilte, iki çuha makat, ikisi kapı perdesi olmak üzere on dört perde, bir büyük halı, dört şilte, dört koltuk yastığı ve iki min-

derden oluşan teşrifindeki görece gösteriştir. Diğer odalardaki teşrif malzemeleri ve araç-gereçlere 7 kuruşla 80 kuruş arasında değişen oranlarda değer biçilmişken bu odadaki eşyaların 250 kuruş etmesi ayrıca dikkate değerdir.

2- Karşı Fevkani Oda: Söz konusu odanın on bir köhne kadife yastık, köhne bir küçük halı, dört şilte, iki köhne makat ve bir perdeden oluşan teşrifi –eşyaların toplam ederi 25 kuruştur- ev halkının bu odayı oturmak ya da uyumak amaçlı kullandığını düşündürmektedir.

3- Çukadarlar Üstündeki Oda: Toplam değeri 20 kuruş olarak kayda geçen dördü kadife olmak üzere sekiz yastık, iki makat, üç şilte ve bir köhne kilimden hareketle bu odanın da tıpkı bir önceki oda gibi uyuma veya oturma amaçlı kullanıldığı düşünülebilir.

4- Karşısındaki Oda: Bu odadaki malzeme ve teşrif özellikleri –odadaki malzemelere 65 kuruş değer biçilmiştir- net bir yorum yapılmasına olanak tanımasa da kayda geçen bir sofra, üç sini, leğen, ibrik, peşkir gibi ayrıntılardan hareketle bu odanın özellikle daha çok yemek yemek için kullanıldığı izlenimi edinilmektedir. Altı köhne yastık, iki şilteden oluşan teşrif özelliklerinin yanında odada makattan söz edilmemesi de bu kanıyı güçlendirir niteliktedir.

5- Yukarı Oda: Sadece on beş adet hasırın –toplam 7 kuruş- yer aldığı bu odayla ilgili fazla bir yorum yapma imkânı görünmemekle birlikte dini ibadet veya bazı toplantılar için kullanıldığı düşünülebilir.

B- Fonksiyon Tanımlaması Yapılan Alanlar

1- Fevkani Misafir Odası: Dördü Bursa yastığı olarak tanımlanan on dört yastık, dört şilte, bir halı, iki makat, iki minder ve bir keçeden –toplam ederi 80 kuruş- oluşan teşrifata sahip olan misafir odasının büyük odadan sonraki en gösterişli oda olduğu söylenebilir.

2- Fevkani Uşaklar Odası: Mustafa Ağa'nın hizmetlilerine tahsis edildiği anlaşılan odanın toplam değeri 50 kuruş olan dokuz köhne yastık, iki makat, iki köhne perde ve iki şilteyle döşeli olduğu görülüyor.

3- Eyvanlar: Literatürde eyvan, üç yönü kapalı, bir yönü avluya kemerle açılan, işlev açısından ikisi arasında, yön olarak mevsime bağlı, iklim koşullu olarak avludan serin, kış için daha korunaklı, çoğunlukla gölgeli bir alan olarak tanımlanır (Tuncer 1999: 34) ve Mustafa Ağa'nın evinde de bu tür fonksiyonları icra etmiş olduğu farz edilebilir. Kayıtlara sulu eyvan olarak geçen bölümün teşrif malzemeleri Bursa işi on adet mor yastık, üç şilte ve üç de makattan oluşurken –50 kuruş-, büyük eyvanın on dört ka-

dife yastık, üç köhne makat ve üç köhne şilteyle –60 kuruş- tezyin edildiği anlaşılıyor.

4- Kahve Odası: Kahve odası olarak kayda geçen bölümde sadece 2 kuruşluk bir adet köhne keçenin bulunması burasının zaman zaman kahve içmeye yarayan bir alan olarak –teşrifindeki özensizlik nedeniyle belki de sadece aile üyelerine mahsus- kullanıldığını söylemek mümkündür.

5- Köşk: Türk evi anlayışı içinde oldukça geniş bir anlam yelpazesine sahip olan köşk tabirinin genellikle şehrin dışında veya dış mahallelerinde, yani şehrin merkezinden ve yoğunluğundan uzakta kalan yerlerinde yapılan bahçeli ev karşılığında kullanıldığı bilinmekle (Ögel 1988: 127, 130) birlikte konumuz özelinde evin bir bölümü olduğuna hiç kuşku yoktur. Muhtemelen güzel bir manzara veya bahçeye bakan çıkma bir oda olan köşkün on bir köhne yastık, üç köhne makat, üç şilte ve bir ceviz sandıkla teşrif edildiği görülür. Kayıtlara geçen bir halı seccadeye bakılırsa mevsime ve isteğe göre zaman zaman ibadete de mekân olduğu anlaşılıyor.

6- Cemekân Odası: Cemekân odası olarak adlandırılan bölümün de tıpkı köşk gibi mimari ve fonksiyonel özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Öte yandan altı kadife yastık, bir küçük halı ve iki şilteye sahip olan cemekân odasında makat olmaması buranın oturma amaçlı kullanılmadığını göstermektedir. Odada kayıtlı bir köhne ihramı hane hanımlarının dışarı çıkarken veya namaz kılarken kullanmış olma ihtimali bulunmakla birlikte, hac ibadeti sonrası muhafazaya devam edilen bir giysi olarak da düşünmek mümkündür. Yine bu alanda görünen bir ocak demirini –ısı veya yemekle ilgili başka bir aracın olmaması nedeniyle- bu bölümle doğrudan ilişkilendirmek pek anlamlı olmayabilir.

7- Kiler: Tencere, tava, kevgir, kepçe, gümüş tuzluk, on porselen tabak, altı kâse, iki bardak ve on kaşıktan oluşan doğrudan yeme içme ile ilgili malzemelerin dikkati çektiği kilerde ayrıca iki fener, iki fanus ve beş şamdandan oluşan aydınlatma aparatları da –malzemelerin toplam değeri 95.5 kuruş- yer alıyordu. Öyle anlaşılıyor ki bazen mutfak veya erzak deposuyla birlikte anılan kiler, Mustafa Ağa'nın evinde yemek ve aydınlatma araçlarının bulunduğu bir alanı ifade ediyordu.

Buraya kadar genel teşrif özelliklerinin betimlendiği alanlarla ilgili ilk dikkati çeken husus, evin cesameti ve daha sonra bahsedilecek olan Mustafa Ağa'nın servet ve diğer varlıklarıyla mütenasip bir gösterişe sahip olmamasıydı. Bu durumu XVIII. yüzyılın ikinci yarısında varlıklı veya yoksul insanların evlerini aşağı yukarı benzer şekilde teşrif ettikleri ya da eşyaların anılan yüzyılda standart bir nitelik taşıdıkları şeklinde açıklamak mümkün olabilir. Şu halde evin atipik bir nitelik taşıdığını ancak yukarıda bahsedilen alanlardaki teşrif özelliklerinin geneli yansıttığı söylenebilir.

8- Mustafa Ağa'nın Sakin Olduğu Oda: Mustafa Ağa'nın teşrif özellikleri değil ama eşya ve araç-gereçler açısından –en azından nitelik ve miktar ölçeğinde- genelden ayrıldığına ikna olmamızı sağlayacak en önemli göstergelerin bahsi geçen bu odada –ve aşağıda değerlendirilecek olan harem menziline- bulunduğuna hiç kuşku yoktur. Mustafa Ağa'nın nakit parası başta olmak üzere terekeyi oluşturan pek çok unusunun yer aldığı bu bölümün, gerek teşrif malzemelerinden gerek gündelik ihtiyaçları karşılamaya yönelik eşyalardan yoksun olması bir tür değerli eşya deposu olarak kullanıldığını göstermektedir. Harem bölümüyle birlikte değerlendirilecek eşyalar hariç tutularak, 4.000 kuruşun üzerinde değer biçilen çeşitli kategorilerdeki eşyaları şu şekilde sıralamak mümkündür: Doksan bir takım sarık -1117,5 kuruş-, seksen iki çift yastık -748 kuruş-, on bir takım mücevher -710 kuruş-, çeşitli silah teçhizatları -665 kuruş-, dört saat -235 kuruş-, on bir takım Kıbrıs döşemesi -138 kuruş-, üç takım taç -120 kuruş-, on yedi tüfek -120 kuruş-, bir kaplan postu ve bir zerdeva sırtı ve kafası -66 kuruş-, iki kılıç ve bir altın çemberli kılıç kabzası -60 kuruş-, dört seccade -53 kuruş-, bir cilt dua kitabı, bir abanos hançer -5 kuruş-, beş kilim, dört gümüş topuz, beş gümüş bıçak, bir gümüş palaska, bir gümüş tuzluk, bir gümüş küçük kutu, iki yaldızlı tas ve bir matara.

9- Harem Menzili: Evin en gösterişli eşyalarının yer aldığı bölümünün -eğer teşrif amacıyla kullanılmışlarsa- harem menzili olduğunu söylemek kesinlikle abartı olmaz. Altmış çift yastık, on beş minder, biri kapı perdesi olmak üzere on iki perde, yedi makat, biri köhne biri işlemeli olmak üzere beş seccade, ikisi ceviz, ikisi yeşil ve biri mavi renkli olmak üzere beş halı, üç büyük şamdan, iki küçük halı, biri eski ve diğeri yeni olmak üzere iki kilim, iki taht, iki gülabdan, iki buhurdan, iki mangal, iki peşkir, biri büyük diğeri küçük olan iki iskemleli fanus, bir aynalı fanus iskemlesi, bir cibinlik, bir otağ perdesi, bir köhne çekmece, bir pembe kırmızı şilte, bir yüz yastığı, bir köhne tahtirevan örtüsü, tahtirevan demirleri, otağ döşemesi olarak kullanılan çuha, üç hazneli bir tüfek ve bir gümüş kılıçtan oluşan malzemelerin değeri 1.000 kuruşun çok üzerindeydi.

Kiler dışında mutfak eşyalarına da mekan olan harem menziline 1.300 fincan, elli sekiz porselen orta büyüklükte tabak, elli sekiz porselen küçük kase, kırk dokuz porselen büyük tabak, on dokuz porselen küçük tabak, dört porselen büyük kase, üç bakır sürahi, iki billur bardak, bir havan, bir sac, bir sacayağı, bir büyük sini, bir miktar yemek ve hoşaf kaşığı bulunuyordu. Bir ev için makul kabul edilecek malzemeler dışında özellikle 1.300 fincan ve 188 porselen tabağın hane halkı tarafından kullanıldığını söylemek oldukça zordur. Bu çerçevede terekede kayda geçen ve makul olma sınırlarını zorlayan veya aşan tüm objelerin ticarete konu yapılmış olma ihtimalinin daima akılda tutulması gerekir.

Bu son iki odada yer alan ve yukarıda bahsedilen eşyalar dışında oldukça karışık bir şekilde terekeye kaydedilen diğer eşyaları, daha sağlıklı değerlendirme yapabilmek amacıyla, *giyim eşyaları, at koşum takımları, kumaşlar ve kürkler* genel başlıkları altında değerlendirmeyi uygun bulduk.

a- Giyim Eşyaları: Mustafa Ağa'nın sakin olduğu odada kişisel kullanıma yönelik olarak düşünülebilecek ve toplam değeri 539 kuruş olan yirmi dokuz mitilli uçkur, yirmi iki adet İstanbul gömleği, yirmi bir don, onu mitilli ve onu sade olmak üzere yirmi havlu, on iki yağlık, altı yemeni, ikisi mitilli berber, biri mitilli beyaz ve üçü yemek olmak üzere altı peşkir, dört takım pijama, üç kese, üç don makraması, iki fes, iki tarak, iki diz makraması, bir mitilli kahve makraması, bir arakçin ve miktarı belirtilmeyen cübbe kayda geçmişti. Ancak sözü edilen eşyaların hangilerinin ne oranda hane halkı tarafından kullanıldığını bilme şansımız maalesef yok.

b- At Koşum Takımları: Mustafa Ağa'nın sakin olduğu oda ile haremdeki ortak eşyaların bir bölümünü de at koşum takımları oluşturuyordu. Çoğunluğu üzengi ve eğerden oluşan bu takımların en belirgin özelliği, büyük bir kısmının gümüş ve yaldızlı olmasıydı.⁶ 2.029,5 kuruş değer biçilen koşum takımlarının süslü ve değerli madenlerden oluşmasını voyvodanın estetik kaygı ve gösteriş merakına yormak mümkünse de görevini meşrulaştırmada başvurduğu sembollerden biri olarak da görme imkanı vardır. Öte yandan at koşum takımlarının tüm aksesuarlarının örneğin kemer, başlık, sine-bend, topuz ve eğerin tam teşekküllü olarak bulunması ve sayılarının birden fazla olması, kişisel kullanımın yanı sıra bunların ticarete konu olabileceklerini de akla getirmektedir.

c- Kumaşlar: Terekenin belki de en dikkat çeken unsurlarından birini her iki odada yer alan çeşitli ebat, cins ve renkteki kumaşlar oluşturmaktaydı. Bunların bir kısmı *top, zira ve takım* şeklinde ölçümlenirken bir kısmı da neyi ifade ettiği konusunda bir yorum yapamadığımız rakamlar verilerek kaydedilmişti. Top halinde ölçümlenen kumaşların cins ve ebatları terekeye şöyle geçmişti: Astandan yirmi top, Harput astarından on bir top, Nihsar bezinden yedi top, muhayyer-i çakşurlıktan altı buçuk top, Tokat çitinden beş top, Diyarbakir kırmızı bezinden dört top, şâlî-yi muhayyer kırmızı ve yeşilden iki top, tafta bezden ve sarı dibadan birer top.⁷

Zira olarak ölçülen kumaşların cins ve ebatları ise şunlardı: Basma Venedik taftası yirmi sekiz zira, Fransız çuka yirmi altı buçuk zira, kadife Acem alacası yirmi bir buçuk zira, çitleme yirmi zira, çuka parçaları on beş buçuk zira, basma şayak on beş zira, gevz atlas on zira, gâşiyeye saçağı beş zira, basma çuka üç zira halindedir.⁸

Takım olarak kayda geçen kumaşları şu şekilde sıralamak mümkündür: Şâl-ı ketefî ve rızâyî ve kemer-bend otuz sekiz takım, çitâre-i sâde yirmi

dört takım, şahâmet-hânî on sekiz takım, şa'r-bâf on altı takım, germsûd-ı gezî-yi elvân on üç takım, sâde bîl-dâr on iki takım, şa'r-bâf zeri on bir takım, germsûd-ı muhtâr-hânî on bir takım, germsûd pûtedâr on bir takım, kutnî-yi Abdullah Hânî on bir takım, şâl-ı mücevvez on takım, Ahmedabad zeri sekiz takım, pûtedâr zeri germsûd, kutnî-yi Acem ve kutnî-yi Burusa altışar takım, bîl-dâr zeri ve Diyarbekir hellaliyyesi beşer takım, kutnî-yi Acem-i sâde dört takım, Nihsar bez zeri ve alaca sûret zeri ikişer takım, Abdullah Hânî, beyaz kutni-yi câlise, bîl-dâr-ı Haleb, kutnî-yi benekli, kutnî-yi çekîn, Nihsar pûtedâr zeri, bîl-dâr zeri ve zerbaft-ı Acem birer takım olmak üzere toplam 227 takımdan oluşuyordu.

Bunun yanında herhangi bir ölçü tanımlaması yapılmayan kumaşlar arasında ağabanu, Bağdat gaşiyyesi zeri, cübbedar bez, çuka gaşiyye, şâl-ı korman, diba kesme gümüşi, Mardin gaşiyyesi, gevz, laciverdi, sarı ve turuncu renklerinde olan Cezayir ihramı sayılabilir. Odadakilere 4.930,5 kuruş ve haremdekilere 166,5 kuruş olmak üzere kumaşlara toplamda 5.097 kuruş değer biçildiği görülmektedir. Mustafa Ağa'nın bu kumaşları şahsî ya da maiyetindekilerin ihtiyaçları için evinde bulunduruyor olması pek mümkün gözükmemektedir. Mustafa Ağa'nın bunların ticaretini yaptığı ya da diğer esnaflara hammadde sağladığı muhtemeldir. Zira, kendisinin borçlu olduğu kimseler arasında boyahanciler, terzi, muhtab, kazzâz gibi esnafların bulunması esnafla olan ekonomik ilişkisinin varlığına delil niteliğinde kabul edilebilir.

Mustafa Ağa'nın sahip olduğu kumaş çeşitleri, XVIII. yüzyılda Diyarbekir şehrindeki kumaş piyasası hakkında bilgi verir gözükmemektedir. Bu dönemde Fransız ve Venedik gibi Avrupalı kumaşların yanı sıra İran'dan gelen kumaşlar piyasada bulunabildiği gibi Bursa, Tokat, Mardin ve Harput kumaşlarının da talep görenler arasında olduğu söylenebilir. Bunun yanında dönemin insanların zevkleri hakkında bir fikir vermesi açısından da tercih edilen kumaşların beyaz, kırmızı, yeşil, lacivert, mor, sarı, siyah ve turuncu renklerde olduğu da belirtilmelidir.

ç- **Kürkler:** Vaşak, samur, zerdeva, kakum, sincap gibi hayvanların derilerinden imal edildiği anlaşılan ve kayıtlara otuz sekiz adet olarak geçen kürkler⁹ al, beneviş, camgöbeği, cevzi, mai, fıstıki, gevz, gül şerbeti, gül-pembe, gümüşi, kahverengi, kırmızı, limoni, mor ve turuncu renklerde olan germsûd, çuha, sof ve şâlî kumaşlara kaplı idiler. 3790.5 kuruş olarak kayıtlara geçen Mustafa Ağa'nın bu kürkleri – en azından tamamını - giyim eşyası olarak kullanıyor olması düşünülemez. Kürkçü esnafı ile olan ilişkisi ve bu esnaftan İsa adlı kişiye olan borcu, aralarında alım-satım ilişkisi olduğuna dair bir ipucu olarak kabul edilebilir.

10- Haremde Olan Oda: On yastık, bir kullanılmış halı ve iki keçe –ederi 80 kuruş- ile döşenen odanın en dikkati çeken özelliği, tereke içinde en fazla kıymet biçilen eşyalardan biri olan mücevher hançerin -821 kuruş-muhafaza edildiği bir alan olmasıydı. Yine 350 kuruş kıymetindeki bir altın hançer ve bıçağın yanı sıra odada bir direkli gölgelik, iki adet bir direkli küçük çadır, bir adet bir direkli çadır da yer alıyordu.

Mustafa Ağa'nın evi ve evin çeşitli bölümlerinde kayda geçen eşya ve araç-gereçlerin tanıtılmasından sonra, yine kâtibin sıralaması takip edilerek, *Mustafa Ağa'nın hayvanları, emlakı, alacak ve borçları, terekenin değeri ve taksimi* genel başlıkları altında yorum yapmaya olanak sunabilecek diğer verileri paylaşmak istiyoruz.

Mustafa Ağa'nın Hayvanları¹⁰

Mustafa Ağa'nın kayıtlara geçen on beş atı vardı ve bunlar al, kır, doru, yağız doru, kır ebreş (benekli) olarak tanımlanmıştı. Mustafa Ağa'ya bölge ileri gelenleri tarafından verilen bu atların üç tanesi kendisi tarafından hayattayken ya hibe edilmiş ya da hediye edilmişti. Geriye kalanların bazıları varisler tarafından hibe veya hediye edilirken bazıları da satılmıştı. Hibe veya hediye edilenler de yine bölgenin ileri gelenleri olurken, satışın yapıldığı kişiler hakkında herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Satılan beş atın ikisi 100-150 kuruş arasında, geriye kalan üç at 30-50 kuruş arasında bir meblağa alıcı bulmuştu. Mustafa Ağa'nın hayvanları arasında üç adet de tay bulunmaktaydı. Bunlardan biri doru tay iken diğer ikisi kır tay olarak tanımlanmıştı. Taylardan birisi varisler tarafından hibe edilirken diğerlerinin her biri 50 kuruşa satılmıştı. Ayrıca mevcut binek hayvanları içinde biri melez ve diğeri de su taşımada kullanılan iki at da kaydedilmişti. Her ikisinin de satıldığını gördüğümüz bu hayvanlar dışında Mustafa Ağa'nın on iki de katırı bulunmaktaydı. Bu katırların yedisi varisler tarafından Diyarbakir Valisi Hüseyin Paşa'ya hediye edilmiş ve ikisi de 45'er kuruşa satılmıştı.

Mustafa Ağa'nın Emlakı

Mustafa Ağa'nın öncelikle ele alınacak emlakı, Balıklı mahallesinde bulunan bahçeli oda ve haremde oluşan eviydi. Bu eve herhangi bir kıymet biçilmemiş ve varisler arasında taksim edilmeyerek tasarrufu doğrudan kendilerine bırakılmıştı. Topal Timo adlı zımmiden aldığı Amid şehrinin Mardin kapısı dışında yer alan bir de bahçesi bulunmaktaydı. Bu bahçeye de kıymet biçilmemiş ve doğrudan tasarrufu varislere bırakılmıştı.¹¹ Mustafa Ağa'nın diğer emlakı ise şunlardı: “Çongaroğlu hânesi ma'a-mâ-i Hamravât” -1.100 kuruş-, “Sem'an-zâde Bekir Çelebiden aldığı Karabela-oğlu menzili” -700 kuruş-, Çirik'de bulunan yüksek fırın -900 kuruş-, çörekçi fırını -700 kuruş-, şehir meydanında bulunan oturakçı (eskici)

dükkanı -250 kuruş-, yine şehir meydanında bulunan eskici dükkanı -250 kuruş-. Bunların yanı sıra 2.480 kuruş değerinde babası Abdulvahhab Ağa'nın emlakından kendisine isabet eden iki sehim hissesi bulunmaktaydı. Kardeşi Mehmed Ağa ile ortak olduğu emlaktaki hissesine de 200 kuruş kıymet biçilmişti.

Mustafa Ağa'nın Alacakları ve Borçları

Mustafa Ağa'nın mal varlığını, büyük ölçüde borç-alacak ilişkisi çerçevesinde bir kredi mekanizması¹² işleterek sağladığı düşünülebilir. Elimizdeki veriler bu mekanizmanın en azından aktörleri hakkında fikir sahibi olmamıza olanak tanımaktadır. Mustafa Ağa'ya borçları olan kişilerin kimliklerini ve borçlu oldukları miktarı aşağıdaki tabloda detaylı olarak görmekteyiz. Toplamda 66.425,5 kuruş olan alacaklarından 37.994 kuruşu tahsil edilirken 28.431,5 kuruşluk kısım tahsil edilememiştir.¹³ Genel olarak bölgenin ileri gelenleri olarak tanımlayabileceğimiz bölgedeki voyvodalar başta olmak üzere esnaf, aşiret reisleri, hükümet sancaklarının beyleri ve vezir paşalar, Mustafa Ağa'nın para alış-verişinde bulunduğu kimselerdi.

Tablo 2. Mustafa Ağa'nın Terekesinde Yer Alan Alacakları ve Miktarları

Borç Sahibi	Tahsil Edilen Meblağ (Kuruş)	Police Halinde Olan Meblağ (Kuruş)	Police Halinde Olup Tahsil Zamanı Belli Olmayan Meblağ (Kuruş)
(okunmuyor) hazine katibi		(okunmuyor)	
(okunmuyor) kölesi		261	
(okunmuyor)-zâde Yusuf		100	
(.....) ahâlileri		1.500	
Abuş Ağa		295	
Boyahânci Hüseyin Ağa		600	
Çavuş Emîni 'Abdullah ve katibi		340	
Çavuş Emîni Mustafa Ağa		456	
Çeteci Mehmed Ağa			(meblağ okunamadı)
Çukadar Hacı Mustafa	1.470		
Dellâlbaşı Osman		13	
Eğil Beyi Kasım Bey			750
Eğil Beyi Mehmed Bey			1.200
Erdebil-zâde Mehmed	23.737		
Esnâf-ı kelekciyân		400	
Hacı Bayram		25	
Hacı Ebi Ağa		1.100	
Hacı Emin-zâde Hasan Ağa ve birâderleri		2.000	

Hacı Nizameddin	500		
Halil Bey	100		
Hayrullah		60	
Hazzo Beyi Hüseyin Han			300
Helvacı Agob	351		
Helvacı Agob		512	
Hüseyin Paşa-zâde Şakir Bey			500
İs'irdi Müderris Ahmed Efendi		130	
Kaleli Ali Ağa			750
Kerkük Paşası Ömer Paşa			1.000
Kılağuz Hasan		15	
Kırkkiselioğlu Avadis	900	2.400	
Kolağası Yahya Ağa		600	
Kul Ocağı		156	
Milli-zâde 'Abid Bey		986	
Müfti-zâde Mustafa Ağa		80,5	
Osman Paşa			(meblağ okunamadı)
Ömer	54		
Sarraff Mehmed		73,5 Kuruş + (okunamayan meblağ)	
Siverek voyvodası	950		
Sürgücü Beyi Mehmed Bey		19,5	
Vezir Memiş Paşa			3.464
Vezir Memiş Paşa'nın kethüdası			84,5
Voyvoda Halil Ağa	9.932		
Yeğen Mehmed Ağa		50	
TOPLAM	37.994	13.333	15.098,5

Yukarıdaki tablo Mustafa Ağa'nın sistematik bir şekilde kredi mekanizması yürüttüğüne dair önemli veriler sunarken, buna karşılık bir de kendisinin borçlu olma durumu vardı. Ancak terekede borç (deyn) olarak kaydedilen 6.912 kuruşun kendisinin ördüğü borç-alacak ilişkisinin benzeri ölçüğünde değerlendirilmesinin doğru olmayacağı düşünülmektedir. Zira bu borçlar, aldığı nakit bir meblağı değil çeşitli konulara ilişkin yapması gereken ödemeleri ifade etmekteydi. Borçlu olduğu kişiler arasında nalbant, sarrac, akkambaşı, semerci, haffaf, muhtab, demirci, helvacı, kazzaz, kürkçü, terzi, çubukçu, çilingir ve boyahaneci gibi esnaf başı çekmektedir. Bunun dışında örneğin çukadar Ömer'e, helvacı Agop'a, kardeşi İbrahim'in kızı Şefika Hatun'a, Hacı Fethi-zâde Ahmed Ağa'ya, Şafililer mütevellisi Mehmed Bey'e, Hızır İlyas mütevellisine, Fatma Hatun köyünden Mahmud

Ağa'ya, Arslanoğlu köyünden Murat adlı zımmîye çeşitli miktarlarda borcu bulunmaktaydı.¹⁴

Terekenin Değeri ve Taksimi

Mustafa Ağa'nın terekesinin değerini sahip olduğu eşyaları, hayvanları, nakit parası, emlakı ve alacakları belirlemiştir. Aşağıdaki tabloya göre, eşya ve hayvanlarına 23.341¹⁵ kuruş kıymet biçilmiştir. Evin Mustafa Ağa'nın sakin olduğu oda olarak belirtilmiş bölümünde yer alan dolabında 166.826 kuruş nakdi tespit edilmiştir. Buna ek olarak 37.994 kuruşluk alacağının tahsil edilmesiyle Mustafa Ağa'nın sahip olduğu nakit miktarı 204.820 kuruşa ulaşmıştır. Emlakı için 6.500 kuruş kıymet biçilirken, tahsil edilememiş olan 28.431,5 kuruşluk alacağı daha bulunmaktaydı. Böylece terekenin toplam olarak değeri 263.092,5 kuruşu bulmuştur.¹⁶

Tablo 3. Mustafa Ağa'nın Terekesini Oluşturan Unsurlar ve Kıymetleri

Mal Varlığı	Kıymet (Kuruş)
Eşya + hayvanlar	23.341
Nakit	204.820
Emlak	6.500
Alacak-1	13.333
Alacak-2 (tahsil zamanı belli olmayan meblağ)	15.098,5
TOPLAM	263.092,5

Mustafa Ağa'nın mal varlığının tespitinden sonra terekeden bazı ödemelerin de yapılması gerekmektedir. 204.820 kuruşluk nakdinden yapılacak bu ödemelerin toplam değeri 129.105 kuruştur. Bunlar Mustafa Ağa'nın borçlarını, mahkeme masraflarını ve bir kısım ödemeleri kapsamaktaydı. Ödemeler arasında en dikkat çekici olanı Diyarbekir voyvodalık mukâta'asının malikâne sahibi olan Elhâc Mehmed Emin Ağa'ya¹⁷ yapılan 105.000 kuruşluk ödemeydi.¹⁸

Terekenin yazımı ve ödemelerin yapılmasından sonra sıra terekenin taksimi işine gelmiştir. Evlat bırakmadan vefat ettiği anlaşılan Mustafa Ağa'nın varisleri eşi, annesi ve kızkardeşi idi. Aşağıdaki tabloda detayları verilen taksime göre eşine 2745¹⁹ kuruş, annesine 36.607 kuruş ve kızkardeşine 54.908,5 kuruş intikal etmiştir. Ancak emlak ve alacaklarının²⁰ nakit olarak değil, emlak ve poliçe olarak taksim edildiğini muhakkak söylemek gerekir.

Tablo 4. *Mustafa Ağa'nın Terekesinin Varislerin Hisselerine Göre Dağılımı*

Varisler	Nakit (Kuruş)	Eşya ve hayvanlar (Kuruş)	Emlak (Kuruş)	Alacak (Kuruş)	Toplam (Kuruş)
Hamide Kadın (eşi)	1447?	538?	152?	308?	2745?
Zeyneb Kadın (annesi)	23.297,5	7.182	2.024	4.103,5	36.607
Emine Kadın (kızkardeşi)	34.944	10.773	3.045	6.146,5	54.908,5
TOPLAM	75.715	23.341	6.580	13.333	118.969

Sonuç

XVIII. yüzyılda merkezî hazinenin nakit ihtiyacını karşılamaya yönelik bir uygulama olarak ön plana çıkan malikâne yöntemi, sadece malî açıdan değil idarî açıdan da mevcut uygulamalara yeni bir boyut kazandırmıştı. Bilindiği üzere tımar sistemi, gelir alanlarından yalnızca vergilerin toplanmasını sağlayan bir sistem değildi. Aynı zamanda askerî ve güvenlik başta olmak üzere çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesi esasına dayanan bütüncül bir mekanizmaydı. Mukâta'alaşma sürecinin bir ayağı olarak XVII. yüzyılda eyaletlerdeki defterdarların yönetiminde olan havâss-ı hümâyûnlar, tek bir mukâta'a haline getirilmiş ve gelirlerinin bir bütün olarak iltizamla toplanması sağlanmıştı. Böylece devlet, merkezî hazineye nakit girişi sağlayacak yeni bir kaynak yaratmıştı. Bu bağlamda Diyarbakir Eyaleti'ndeki bir kısım havâss-ı hümâyûn gelirleri de XVII. yüzyılda mukâta'a haline getirilmiş ve aynı zamanda mültezim olan bir voyvodanın tasarrufuna bırakılmıştı. Bu dönemin voyvodası, voyvodalık mukâta'ası adı verilen bu mukâta'ayı oluşturan alt maktû'-mukâta'alarından vergi gelirlerini toplayan ve bu yaptığı işten kâr elde etmeyi uman bir yatırımcıydı. XVIII. yüzyılın ortalarına kadar durum bu şekilde devam etti. Ancak önceleri sadece voyvodalığın alt gelirlerine uygulanan malikâne yöntemi, artan nakit ihtiyacı ile birlikte adigeçen yüzyılın ortalarında voyvodalık mukâta'asını da bünyesine kattı. Bu uygulamalar devlet açısından iki farklı durum ortaya çıkarmıştı. Bunlardan ilki, voyvodalık mukâta'asını ömür boyu tasarruf etme hakkını elde eden ve çoğunlukla merkezî bürokrasi içinden gelen üst malikâne sahiplerinin²¹ ortaya çıkışı idi. İkincisi ise, voyvodanın artık bir yatırımcı olmaktan ziyade üst malikâne sahiplerinin belirlemesi ile alt gelir alanlarından vergilerin sağlıklı bir şekilde toplanmasını bir yıllığına üstlenen bir görevli haline gelmesiydi.

Çalışmaya konu yaptığımız terekede sözü edilen dönüşüm ve ilişki ağına dair bazı ipuçlarından söz etmek mümkündür. İlgili terekenin nakdinin neredeyse yarısının - Mustafa Ağa'nın tüm mal ve eşyalarına karşılık olmak üzere varislerden *bedel-i müsâleha* olarak- üst malikâne sahiplerinden Meh-

med Emin Ağa'ya ödenmiş olmasının bu anlamda muhakkak anılması gerekir. Yine Mustafa Ağa'nın babasının da bir voyvoda olması, bu tür görevlerdeki nesep devamlılığına ve başlangıçta kısaca anlatılmaya çalışılan yeni yönetici tiplerinin kimlerden oluştuğuna da somut bir örnek teşkil edebilir.

Mustafa Ağa'nın servet ve diğer varlıklarıyla genelden ayrıldığı kolaylıkla fark edilmektedir. Evinin mimari özellikleri hakkında temel bir fikir sahibi olduğumuz Mustafa Ağa'nın evi, iki katlı olup geniş bir yaşam alanından oluşmaktaydı. *Tipik* bir Diyarbekir evinin özelliklerini de –örneğin sıcaktan ferahlamak için eyvanların bulunması- taşıdığını gördüğümüz bu evde çeşitli işler için kullanılan hizmetlerin de olduğunu tespit edebilmekteyiz. Geneli yansıtan bir özelliğe sahip olan teşrif eşyalarında ana malzeme olarak başta şilte olmak üzere perde, minder ve yastık kullanılmıştır. Bunun yanında sayısal değerleri bakımından tereke içinde göze çarpan yastıklar, porselen eşyalar, kumaşlar, at koşum takımları ve kürklerin kişisel kullanıma yönelik olmadığı düşünülmektedir. Özellikle dokuma, boyama ve kürkçü esnafıyla olan ekonomik ilişkisi kendisinin voyvodalık görevine ek olarak bazı ticarî faaliyetleri de yürüttüğüne dair ipucu olarak kabul edilebilir.

Ev müstemilatlarındaki sayımlarda tarımla ilgili araç gereçlerle, küçük ya da büyükbaş hayvanlarla ilgili bir kaydın olmaması, adı geçen voyvodanın bu uğraşları faaliyet sahası içinde görmediği şeklinde yorumlanabilirken; binek hayvanları ve tüfeklerinin, vergi toplama göreviyle veya ticarî faaliyetleriyle doğrudan bir ilişkisinin olabileceği düşünülebilir. Tek eşe sahip olması, sosyal ve ekonomik statü açısından genelden ayrılan kişilerde rastlanabilen çok eşliliğin söz konusu kişi tarafından tercih edilmediğini gösterebilir. Mustafa Ağa'nın terekesinde sadece bir adet dua kitabına rastlanması ise, onun okur-yazar olup olmadığını tespitine olumlu ya da olumsuz anlamda bir katkısı olmasa da kitaplarla fazla bir işinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Mustafa Ağa'nın genellikle bölge ileri gelenlerine verdiği hatırı sayılır borçları, hem bir tür kredi işleticiliği yaptığını hem de belli bir ekonomik ve sosyal statüde olan insanlarla olan ilişkisine delil olarak gösterilebilir. Şüphesiz ki vezir paşalar, bölgedeki diğer voyvodalar, aşiret mensupları başta olmak üzere bölgenin ileri gelenlerinden oluşan böyle bir çevre ile para alışverişinde bulunması, servetini oluşturmasında ve bir kısım ekonomik faaliyetler içerisinde bulunmasında katkıda bulunmuş olmalıdır. Zira, kendisi yalnızca oturduğu yerden borç vererek değil bunu ticaretle de desteklemiş gözükmektedir. Böylece Diyarbekir voyvodalık mukâta'ası gibi merkezî hazine için yadsınamaz bir öneme sahip gelir kaynaklarından birinin idaresini üstlenen Mustafa Ağa'nın, maddi gücü ile voyvodalık görevinin bir araya gelişinin tesadüf olmadığına bu tereke somut bir kanıt olarak gösterilebilir.

Açıklamalar

- ¹ H. 22 Rebiü'l-evvel 1154/7 Haziran 1741 tarihli tereke, 315 numaralı Diyarbekir Şer'iyeye Sicili içinde 71-78 numaralı varaklar arasında kayıtlıdır. Terekenin fotokopisi yazının sonuna eklenmiştir.
- ² Malikâne uygulamasının özünü oluşturan bu beklentinin gerçekleştiğini söylemek oldukça zordur. Zira, mukâta'aları malikâne üzere tasarruf eden malikâne sahipleri genellikle başkentte oturuyor ve mukâta'alarını yine alt mültezimlere vererek idare ediyorlardı bk. Batmaz 1996: 42.
- ³ Terekeler, ev ve müştemilatlarının mimari özellikleri, konumları, inşa özellikleri ve yaşam alanlarının birbirleriyle olan ilişkisi gibi konularda mimarlık tarihi çalışmalarına da önemli katkılarda bulunabilirler.
- ⁴ XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Diyarbekir evlerinin fizikî özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Evler en fazla iki katlı olabilirdi. Evlerin yapımında kullanılan malzemenin ana maddesini bazalt taşı oluştururdu. Evlerin damları çoğunlukla düz damdı. Bütün evlerde tuvalet ve su kuyusu vardı. Ayrıca pek çok evin altında bodrum bulunurdu. Bunun yanında hemen hemen bütün evlerde orta avlunun çevresinde ahır, kiler ve müstakil odalar yer alırdı. Bk. Yılmazçelik 1995: 44. XVII. yüzyıldaki Ankara ve Kayseri evlerinin fiziksel özellikleri için bk. Faroqhi 2009: 83-141.
- ⁵ Terekede [çukadarlar odası]na ilişkin herhangi bir teşrif ya da malzeme kaydına rastlanmaması oldukça ilginçtir. Bu durumu, Mustafa Ağa'nın söz konusu odada hiçbir edininin olmadığına yormak mümkündür. Belki de odadaki eşyalar –eğer varsa- sadece günün belli saatlerinde çalışmak veya talimat almak için gelen bu görevlilere ait olabilir.
- ⁶ Aşağıdaki tabloda Mustafa Ağa'nın terekesinde yer alan at koşum takımlarının toplu bir listesi verilmektedir. Odadakilere 1.939 kuruş, haremdekilere 90,5 kuruş olmak üzere toplamda 2.029,5 kuruş değer biçilmişti. Bunlar arasında en kıymetli olanı 240 kuruşla bir çift büyük gümüş üzeniydi.

Tablo 1. Mustafa Ağa'nın Terekesinde Bulunan At Koşum Takımları

Adı	Miktarı
Başlık	4
Büyük gümüş üzenği	1 çift
Cirit oyununda kullanılan gümüş değnek	1
Gümüş büyük eğer kemeri	1
Gümüş çapkün eğer	1
Gümüş çapkün eğer kemeri	1
Gümüş çavuş eğer kemeri	1
Gümüş eğer	2
Gümüş eğer kemeri	3
Gümüş ince eğer kemeri peçeli	1
Gümüş kaplama (?) üzenği	1 çift

Gümüş Mısır haydari-yi sine-bend	1
Gümüş palan zincirden gem	1
Gümüş topuz ile gaddare	1
Halep üzengisi beyaz	7 çift
Kadife işleme eğer	2
Küçük eğer kemeri	1
Peçeli zincir	1
Sarı pirinç küflü üzengi	1 çift
Sarı pirinç üzengi	1 çift
Sarı pirinç yaldızlı üzengi	1 çift
Topuz	1
Turuncu çuka eğer	2
Üzengi	1 çift
Yaldızlı başlık	1
Yaldızlı gümüş topuz	2
Zincirden gem	2

- ⁷ 1 top = 5 arşın; 1 arşın = (yaklaşık olarak) 68 cm. ; 1 top = 340 cm.= 3,4 metreye karşılık geliyordu. Böylece söz konusu kumaşların uzunlukları yaklaşık olarak 195,5 metreyi bulmaktaydı.
- ⁸ 1 zira = 75 cm.= 0,75 metreye karşılık geliyordu. *Zira* olarak ölçümlenen kumaşların yaklaşık olarak 108 metreye karşılık geldiği görülmektedir.
- ⁹ Osmanlı ticarî hayatında kürk, lüks tüketim mallarındandı. Osmanlı kürk ticaretinde gerek iç pazardan temin edilen kürk miktarı, gerekse ithal edilen kürk miktarı hep sınırlı olmuştur. Asıl ticaret, Rusya ve Rusya'ya yakın kuzey bölgelerden ya hassa tüccarlarının ya da serbest tüccarların Osmanlı iç pazarlarına ve özellikle İstanbul'a kürk getirmeleriyle yapılırdı. Bk. Tekin 2002: 754-763.
- ¹⁰ Terekede ahırla ilgili herhangi bir kayda rastlanmıyorsa da, kayıtlara geçen on beş at ve on iki katırın müstakil bir ahırda muhafaza edildiği düşünülebilir.
- ¹¹ Karısı Hamide Kadın bahçedeki hissesini mahkeme tarafından bir sınırla ayırırken, annesi Zeynep Kadın ise hissesini, Mustafa Ağa'nın kardeşi Emine Kadın'a 1.001 kuruşa satmıştı. Bunun yanında Savur Pınarı önünde bulunan vahal (?) de Mustafa Ağa'nın emlakından olup kıymet biçilmeyenlerdendi. Buranın tasarrufu da yine varislere bırakılmış ve karısı ile annesi burada bulunan hisselerini Mustafa Ağa'nın kardeşi Emine Kadın'a satmışlardı.
- ¹² Terekede poliçe olarak adlandırılan evrakların bulunması, bu borç-alacak ilişkisindeki alacak kısmını resmileştirir gözükmetedir. Ancak Yavuz Cezar, her borç-alacak ilişkisinin "kredi" kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği sorusunu sorarak, kredi kavramına şöyle bir tanım getirmektedir: "Geniş anlamda her türlü borç-alacak ilişkisinin kredi kapsamına çekilmesi mümkün gözükse de, dar ve ekonomik anlamda kredi, öz kaynakların yeterli olmadığı zamanlarda başvuru ve amaçları itibarıyla hem kredi ala-

nın hem de verenin yarar sağlamayı umduğu bir mekanizmadır. Dolayısıyla kredinin bir fiyatı (faiz), bir de süresinin (vade) olması gerekmektedir. Bunlar, tarafların açık iradesi ile sözlü ya da yazılı bir anlaşmaya dayanır. Bu bakımdan, günlük yaşamın akışı içinde zaman kavramını dikkate almadan ve fiyatını peşinen belirlemeden söz konusu olan borç-alacak ertelemelerinin kredi şeklinde değerlendirilmesi pek doğru olmayacaktır". Bk. Cezar 1998: 18. Ayrıca tereke defterlerindeki borç-alacak ilişkilerinin tahlilleriyle ilgili bk. Demirel 2004: 32-42, Demirel 2006: 158-173.

- ¹³ Tahsil edilemeyen 28.431,5 kuruşluk alacağın 15.098,5 kuruşluk kısmı poliçe halinde olup tahsil zamanı belli değildir.
- ¹⁴ Mustafa Ağa'nın borç miktarı tespit edilebildiği kadarıyla 6.912 kuruştur. Ancak bu meblağ, kesin meblağ değildir. Çünkü defterin fiziksel özelliğinin neden olduğu okuma güçlükleri burada da ortaya çıkmakta ve tam borç miktarını tespit etmemize olanak tanımamaktadır.
- ¹⁵ Bu meblağın hayvanların satışından elde edilen kısmı 600 kuruştur. Buradan hareketle oda ve haremde yer alan eşyalara verilen kıymetin 22.741 kuruş olması gerekmektedir. Terekede yer alan tüm eşyaların değeri tarafımızdan hesaplandığında karşımıza 22.489 kuruş gibi bir meblağ çıkmakta ve 252 kuruşluk bir açık olduğu görülmektedir. Ancak terekede yer alan dört eşyanın kıymeti, defterin fiziksel özelliğinden dolayı okunamadığından bu miktarın onlara karşılık geleceği düşünülmektedir.
- ¹⁶ Mustafa Ağa'nın terekesinin değerini, yaklaşık aynı dönemlerde ve yakın bir bölgede yaşamış olan Ayıntab Sancağı'nın voyvoda ve mültEZimi Battal Ağa'nın terekesi ile karşılaştırmak aydınlatıcı olabilir. Battal Ağa, 1765'te öldüğünde devlete olan borçlarının tahsili için terekesi mahkeme tarafından kayıt altına alınmış ve 132.090 kuruş kıymetinde menkul, gayrimenkul, eşya, hayvan ve hububatı tespit edilmişti (Çınar 2008: 283).
- ¹⁷ Elhâc Mehmed Emin Ağa, Diyarbekir voyvodalık mukâta'asının ilk malikâne sahiplerindedir. Oğulları Kapıcılar Kethüdası Elhâc Mehmed Sadık Ağa ve Matbah-ı Amire Emîni Hüseyin Ağa, kardeşinin oğlu Mustafa Ağa ile birlikte H. 19 Şaban 1149/23 Aralık 1736 tarihinde 10.000 kuruş mu'accele, 10.443.231 akçe yıllık vergi karşılığında voyvodalık mukâta'asını malikâne üzere deruhte etmişlerdir. Bk. Başarı 2009: 187.
- ¹⁸ Bu ödemenin gerekçesi ilgili kayıta açık olarak verilmemektedir. Ancak voyvoda olan Mustafa Ağa'nın -terekede belirtilmemesine rağmen- voyvodalık görevi devam ederken vefat etmiş ya da voyvodalık yaptığı dönemden malikâne sahiplerine borcu kalmış olduğu tahmin edilebilir. Mustafa Ağa'nın terekesine karşılık olmak üzere malikâne sahipleri ile varisler *sulh* yoluyla anlaşmışlar ve terekenin nakit meblağından malikâne sahibine ilgili bu ödeme yapılmıştır.
- ¹⁹ Hamide Kadın'a ait meblağın son rakamları defterin fiziksel özelliklerinden dolayı okunamamakta ancak diğer meblağlar yoluyla yaptığımız sağlama ile kendisine ait bu meblağın 27.453,5 kuruş olacağı tespit edilebilmektedir.
- ²⁰ Tahsil edilemeyen alacaklarından 13.333 kuruşluk bölümü varislerin de rızasıyla poliçe (senet) olarak aralarında paylaştırılmıştı. Geriye kalan tahsil zamanı belli olmayan ve po-

lice halinde olan 15.098,5 kuruşluk alacağı ise tahsil edildiğinde varisler arasında paylaşılacaktır.

²¹ Diyarbekir voyvodalık mukâta'asının malikâne uygulamasına dahil edilmesinden sonra ortaya iki tür malikâne sahibi çıkmıştı. Bunlardan ilki, voyvodalık mukâta'asını malikâne üzere tasarruf edenler, ikincisi ise voyvodalık mukâta'asını oluşturan gelir kaynaklarını (maktû'/mukâta'aları) malikâne üzere tasarruf edenlerdi. Bunları birbirlerinden ayırtedebilmek için ilkinde üst malikâne sahipleri, ikincisine alt malikâne sahipleri denilmiştir.

Kaynaklar

I- Arşiv Belgeleri

Diyarbekir Şer'iyeye Sicili, no: 315

II- Araştırma ve İncelemeler

Abou-el Haj, Rıfa'at Ali (2000). *Modern Devletin Doğuşu*. Çev. Oktay Özel-Canay Şahin. Ankara: İmge Kitabevi.

Agoston, Gabor (2003). "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları". *Top, Tüfek ve Süngü, Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*. İstanbul: Kitap Yay. 128-153.

Başarı, Özlem (2009). 18. Yüzyılda Malikane Uygulaması ve Diyarbekir Voyvodalığı. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Batmaz, Eftal Şükrü (1996). "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 29: 39-50.

Cezar, Yavuz (1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII.yy dan Tanzimat'a Mali Tarih)*. İstanbul: Alan Yay.

_____, (1998). "18. Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler". *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işında Eyüp'te Sosyal Yaşam*. Ed.Tülay Artan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 15-32.

Çadırcı, Musa (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

_____, (2007). *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Çakır, Baki (2003). *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII.Yüzyıl)*. İstanbul: Kitabevi.

Çınar, Hüseyin (2008). "18. Yüzyılda Ayıntab (Antep) Sancağı'nın İdarî ve Malî Yapısı". *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*. Ed. Erol Özvar-Arif Bilgin. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliđi Yay.

Çizakça, Murat (1999). *İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*. Çev. Şehnaz Layıkel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Demirel, Ömer (2004). "Çankırı Tüccar ve Esnafı'nın Mal Varlıkları ile Borç-Alacak İlişkileri (1815-1875)". *Yâran Kültürü ve Çankırı (17-18 Eylül*

- 2004). Çankırı: Çankırı Valiliği II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri. 32-42.
- _____, (2006). “Sivas Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları ile Borç-Alacak İlişkileri”. *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan Tarih Yazıları*. Der. Mehmet Akif Erdoğan. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay. 158-173.
- Faroqhi, Suraiya (2009). *Orta Halli Osmanlılar*. Çev. Hamit Çalışkan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Genç, Mehmet (1975). “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi”. *Türk İktisat Tarihi Semineri 1973, Metinler-Tartışmalar*. Ankara. 232-296.
- _____, (2006). “Osmanlı Maliyesinde Mukataa Kavramı”. *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 1*. Haz. Mehmet Genç-Erol Özvar. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yay. 57-64.
- İnalçık, Halil (1996a). “İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi”. *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*. İstanbul: Eren Yay. 15-30.
- _____, (1996b). “15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimaî Tarihi Kaynakları”. *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*. İstanbul: Eren Yay. 187-201.
- Nagata, Yuzo (1997). *Tarihte Ayanlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara.
- _____, (1999). *Muhsin-zâde Mehmet Paşa ve Ayanlık Müessesesi*. İzmir.
- Ögel, Semra (1998). “Geleneksel Türk Evi'ne Bir Kaynak Olarak Topkapı Sarayı”. *Topkapı Sarayı Müzesi, Yıllık-3*. İstanbul. 126-147.
- Özkaya, Yücel (1977). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*. Ankara.
- Özvar, Erol (1998). XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim: Rum Hazine Defterdarlığından Tokat Voyvodalığına Geçiş. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- _____, (2001). “XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim: Diyarbakır'da Hazine Defterdarlığı'ndan Voyvodalığa Geçiş”. *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey*. Dubrovnik-Croatia. 93-115.
- Sahillioğlu, Halil (1962-63). “Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukâta'aları”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* XXIII (1-2): 145-218.
- Tabakoğlu, Ahmet (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul.
- Tekin, Zeki (2000). “Osmanlı Devleti'nde Kürk Ticareti”. *Türkler*. C. 10. Ankara. 754-763.
- Tuncer, Orhan Cezmi (1999). *Diyarbakır Evleri*. Diyarbakır.
- Yılmazçelik, İbrahim (1995). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*. Ankara.

Some Thoughts on the Estate of Mustafa Aga, the Voivode of Diyarbekir

Özlem Başarır*

Abstract

At the end of the 16th century and throughout the 17th, the Ottoman State was anxious to solve its money shortage problem. As a result, in the 18th century, certain existing systems assumed new functions on the one hand, while on the other, new systems emerged. As the land tenure system became more widespread, the Diyarbekir Voivodeship emerged under the administration of Mustafa Aga. The estate of Mustafa Aga is significant in that it includes personal data as well as information about the financial policies of the time. This study aims to explain the voivodeship system and the functions of the voivode as an administrator of the provinces. The study basically focuses on the acquisitions recorded in the estate. As a part of this general framework, the study also comments on Mustafa Aga's considerable assets (made up of 78% cash, 11% claims, 9% belongings and animals, and 2% real estate) worth 263.092,5 kuruş, his two-storey house with 17 living areas, the tools and objects in this house and other assets.

Keywords

Ottoman, Diyarbekir, Estate, Voivode, 18th Century

* Dr., İnönü University, Faculty of Science and Letters, Department of History – Malatya / Turkey
ozlembasarir@hotmail.com

Некоторые размышления об имуществе диярбекирского воеводы Мустафы Ага

Озлем Башарыр*

Аннотация

Поиски и стремления к решению проблемы нехватки денежных средств в Османской империи в конце XVI-XVII веках подготовили почву для возложения новых функций на часть существующей системы или возникновения новых образований в XVIII веке. Имущество воеводы Мустафы Ага, являвшегося правителем финансово-административной единицы государства - Диярбекирского воеводства, заслуживает особого внимания как финансовой практики данного периода, как общего положения в период расширения откупной системы ильтизам и с точки зрения личных характеристик. Эта работа, призванная показать практику воеводства и раскрыть функции воеводы как представителя государственной аппарата и руководителя в провинции, в основном сосредоточена на записях о приобретении имущества воеводой. Скромные выводы, касающиеся его значительного состояния, которое оценивается в 263.092,5 куруша и 78% которого состояло из наличных денег, 11% - дебиторской задолженности, 9% - товаров и животных и 2% - недвижимой собственности, что его двухэтажного и состоящего из семнадцати жилых площадей дома и зарегистрированных в записях предметов домашней обстановки и оборудования и других активов, необходимо рассматривать как заключительное дополнение к обозначенным общим рамкам данного вопроса.

Ключевые слова

Османское государство, Диярбекир, имущество, воевода, XVIII век

* Доктор., университет Иноню, факультет естествознания и литературы кафедр истории – Малатья / Турция
ozlembasarir@hotmail.com